

Kaderi Bir Çoban Tarafından Tayin Edilen Savaş: İkâb Hezimetini (1212)

FATİH SANSAR / NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ*

Müslümanların yaklaşık sekiz asırlık Endülüs serüveni, yaygın olarak kabul edilen görüşe göre 711 yılında İslam ordularının, Târik b. Ziyâd¹ önderliğinde bölgeye girmesi ile başlamıştır². Endülüs'te Müslümanların yaşadığı siyasi süreci; Fetih Dönemi (711-714)³, Valiler Dönemi (714-756)⁴, Endülüs Emevileri Dönemi (756-1031), Mülûküt-Tavâif Dönemi (1031- 1090), Murâbitlar Dönemi (1090-1147), Muvahhidler Dönemi (1147-1238), Gırnata Emîrliği Dönemi/Nasriler Dönemi (1238-1492)⁵ gibi dönemler altında incelemek mümkündür. Endülüs, belirtilen dönemler içerisinde ilim, sanat ve kültür alanında tarihinin altın çağını yaşamakla birlikte aynı zamanda sayısız siyasi mücadelelere de ev sahipliği yapmıştır.

İspanya üzerinde 711 yılı ile başlayan fetih hareketleri, çok hızlı bir şekilde cereyan etmiş ve İslam orduları kısa sürede Fransa içlerine kadar ilerlemiştir⁶. Müslümanların cihat faaliyetlerine karşılık olarak Hıristiyanlar, İspanya'da kaybedilen toprakları Müslümanlardan geri alma anlamına gelen ve Şark'a yapılan Haçlı Seferlerinin öncüsü diyebileceğimiz "Reconquista (yeniden fetih)" hareketini başlatmışlardır. Bahsi geçen hareketin tam olarak ne zaman başladığı tarihçiler arasında ihtilaf oluşturan meselelerden birisi olmuştur. Öte yandan konuyu genel anlamda değerlendirdiğimizde yaklaşık sekiz asır süren bu hareketi üç aşamada inceleyebiliriz. Bu bağlamda ilk aşama 718-1085 yılları arasında, ikinci aşama 1085-1238 yılları arasında ve son olarak üçüncü aşamayı ise 1238-1492 yılları arasında geçen süreç kapsamaktadır⁷. İfade edilen üç aşamada Müslümanların genel itibarıyla istikrarsız bir siyasi yaşam sürmeleri Endülüs'te "Reconquista" hareketinin başarıya ulaşmasına zemin hazırlamıştır. Şöyle ki, 711 yılında cihat amacıyla girilen Endülüs'te Müslüman liderlerin ilerleyen süreçte ümmet birliği ve "İ'lâ-yi kelimetullah (Allah'ın kelamını yüceltmek)" şuurunu terk ederek kendi bireysel devamlılıklarını sağlamak için çaba sarf etmeleri ile zirveye ulaşan siyasi istikrarsızlık, Hıristiyanlar tarafından dikkatle takip edilmiş ve değerlendirilmiştir. Nitekim 1492 yılına gelindiğinde Müslümanların elindeki yegâne yer olan Gırnata'nın düşüşü ile "Re-

conquista" hareketi başarıya ulaşmış yani Müslümanların coğrafyadaki siyasi varlığı sona ermiştir.

Muvahhidler'in Kuruluşu ve Endülüs'e Geçişleri: İkâb savaşı (Las Navas de Tolosa), yukarıda ayırdığımız dönemlerin altıncısına yani 1147-1238 yılları arasında kapsayan Muvahhidler dönemine denk gelmektedir. Muvahhidler dönemi, muhtevası derin bir konu olduğu için burada detaylı bir şekilde değinmemiz mümkün değildir. Bu sebepten konu bütünlüğünü sağlamak amacıyla Muvahhidler'in kuruluş ve Endülüs'e geçiş süreçlerine kısaca bahsetmemiz yerinde olacaktır. Muvahhidler, 1121 yılında kendisini mehdi ilan eden İbn Tümert öncülüğünde Murâbitlar'ın⁸ İslam'a aykırı faaliyetlerine tepki olarak, Kuzey Afrika'da ortaya çıkmıştır. İbn Tümert dönemi, devletin ilk temellerinin atıldığı dönem olarak kabul edilmekle birlikte devletin resmen kurulması, İbn Tümert'in öğrencisi olan Abdülmü'min el Kûmi ile gerçekleşmiştir⁹. Muvahhidler, Endülüs'e geçmeden önce Kuzey Afrika'da Murâbitlar ile mücadele etmiş ve 1147 yılına gelindiğinde Abdülmü'min el-Kûmi önderliğinde Murâbitlar'ın başkenti Mera-keş'i alarak onların Kuzey Afrika'daki siyasi varlıklarına son vermişlerdir¹⁰.

Muvahhidler'in kuruluş sürecinde Murâbitlar ile giriştikleri mücadeleler, olumsuz bir şekilde Endülüs'te de kendini hissettirmiştir. Şöyle ki, Endülüs'te İs-

* SBE, Doktora öğrencisi. TÜBİTAK BİDEB 2211-A Doktora Burs Programı kapsamında desteklenmektedir. Bu bildiri 3-4 Mayıs 2017'de Aksaray'da düzenlenen IV. Genç Tarihçiler Öğrenci Çalıştayı'nda sunulmuştur.

¹ Endülüs'e ilk fetih hareketini yapan komutan Târik b. Ziyâd hakkında detaylı bilgi için bkz. İsmail Hakkı Atçeken, "Târik b. Ziyâd", DİA, C. 40, İstanbul 2011, s. 24-25.

² Endülüs'ün fethine dair bir diğer rivayet, coğrafyanın Müslümanlar tarafından ilk kez Hz. Osman döneminde Abdullah b. Nâfi b. el-Husayn ve Abdullah b. Nâfi b. Abdulkays isimlerinde iki komutan tarafından fethedildiği (647-648) şeklindedir. Bkz. İbn Kesir, el-Bidâye ve'n-Nihâye-Büyük İslam Tarihi, C. 7, Çev.: Mehmet Keskin, İstanbul 1994, s. 249; İhsan Süreyya Sırma, Ah Endülüs, Beyan Yayınları, İstanbul 2015, s. 13.

³ Mehmet Özdemir, Endülüs Müslümanları (Siyasi Tarih), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2013, s. 37.

⁴ Özdemir, age, s. 63.

⁵ Lütfi Şeyban, Reconquista (Endülüs'te Müslüman-Hıristiyan ilişkileri), İz Yayıncılık, İstanbul 2010, s. 58.

⁶ W. Montogomery Watt, İslam'ın Ortaçağ Avrupası Üzerindeki Etkisi, Çev.: Ümit Hüsrev Yolsal, Bilgesu Yayıncılık, Ankara 2013, s. 12.

⁷ Lütfi Şeyban, Endülüs'te Murâbitlar ve Muvahhidler Döneminde Müslüman-Hıristiyan İlişkileri (Endülüs'ün Geri Alınışı-Reconquista 1085-1238), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2002, s. 12.

⁸ Kuzey Afrika, Endülüs ve Balear adalarında faaliyet gösteren Murâbitlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Yiğit, "Murâbitlar", DİA, C. 31, İstanbul 2006, ss. 152-155; Şinasi Altundağ, "Murâbitlar", MEB İslam Ansiklopedisi, C. 8, İstanbul 1979, s. 580-586.

⁹ Özdemir, "Muvahhidler", DİA, C. 31, İstanbul 2006, s. 410.

¹⁰ Şeyban, Reconquista, s. 222.

lam'ın koruyucusu olan Murâbitlar, hem Endülüs'te Hıristiyanlar ile hem de Kuzey Afrika'da Muvahhidler ile mücadele etmek suretiyle gücünü birden fazla düşmana ayırmak zorunda kalmıştır. Bu da haliyle Endülüs'teki Müslümanların, Hıristiyan krallıklar karşısında askeri nüfuzunun zayıflamasına neden olmuştur¹¹. Zayıflayan merkezi idare karşısında Müslüman mahalli liderler; Âl-i İmrân Sûresi 103. ayet¹² ile Enfâl Sûresi 46. ayetin¹³ Müslümanlara yönelik çağrısını görmezden gelerek- ki bu durumda şahsi çıkarları da etkili olmuştur- Murâbitlar'a karşı ayaklanmış ve böylece Endülüs'te ikinci bir Mülûküt-Tavâif dönemi ortaya çıkmıştır¹⁴. "Reconquista" hedefleri doğrultusunda zaten Müslümanların durumunu dikkatle takip eden Hıristiyan krallıklar, bahsi geçen olaylardan dolayı önce daha zayıf bir askeri güç ile sonrasında da bireysel çıkarların hâkim olduğu Müslüman gruplarla mücadele etmek gibi -kendileri açısından- müthiş bir fırsat elde etmişlerdir.

Muvahhidler, kuruldukları bölgedeki Murâbitlar tehlikesi ortadan kalktıktan sonra Endülüs'e yöneldi¹⁵. Aslında Muvahhidler'in Endülüs ile ilişkileri 1147'den önce başlamıştı. Şöyle ki, Murâbitlar'ın Endülüs'te zayıf duruma düşmeleri üzerine oradaki mahalli liderler daha öncede belirtildiği gibi bireysel devamlılıklarını sağlamak adına Muvahhidler ile ittifak görüşmeleri yaparak onların Endülüs'e geçmelerini sağlamıştı¹⁶. Ancak Muvahhidler'in Endülüs'e hâkim olmaları, coğrafyada İslam fetihlerinin başladığı ilk yıllardaki kadar kolay olmamıştı¹⁷. Muvahhidler, Endülüs'e geçtikten sonra makalemize konu edindiğimiz İkâb savaşına kadar hem Müslümanlar hem de Hıristiyanlar ile birçok mücadeleye girmişlerdi¹⁸. Burada yapılan mücadelelerin hepsine değinmek mümkün olmamakla birlikte Ereğ zaferinin önemine kısaca değinilecektir. Ereğ zaferinin hariç tutulmasının sebebi bu savaşın sonuçları itibariyle Haçlı zihniyetinin Endülüs'te yeniden canlanmasına neden olmasıdır. Çünkü bahsi geçen savaş, Endülüs coğrafyasında Zellaka savaşından sonra İslam ordusunun zaferi ile neticelenen ikinci büyük savaştır. Dolayısıyla savaş sonrasında Hıristiyan krallıklar, Müslümanları tekrar ciddiye almak zorunda kalacaklardır¹⁹. Bu durum da onları yeniden Haçlı birliği oluşturmaya sevk edecektir.

İkâb Hezimet (1212): Endülüs'te Ereğ zaferi ile Müslümanlar açısından durum bir süre düzelmekle birlikte Mağrib'de Muvahhidler'e karşı ayaklanmalar başlamıştı²⁰. Bu durum tıpkı Murâbitlar'ın sonunu getiren süreç ile benzerlik göstermekteydi. Yani daha önce belirtildiği gibi Murâbitlar, hem Endülüs'te Hıristiyanlar ile hem de Kuzey Afrika'da Muvahhidler ile mücadele etmek suretiyle gücünü birden fazla düşmana ayırmak zorunda kalmışlardı. Tam bu noktada tarih bu kez Muvahhidler için tekerrür ediyordu.

¹¹ Süreyya Sırma, age, s. 108; Yaşar Bedirhan, Ortaçağ Tarihi, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2012, s. 83.

¹² "Hep birlikte Allah'ın ipine sınıksız yapışın; bölünüp parçalanmayın. Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani siz birbirinize düşman idiniz de Allah gönüllerinizi birleştirdi ve O'nun nimeti sayesinde kardeş oldunuz. Siz bir ateş çukurunun tam kenarında iken oradan da sizi Allah kurtarmıştı. İşte Allah size âyetlerini böyle açıklıyor ki yol bulasınız." Hayrettin Karaman vd., Kur'an Yolu Meali, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2015, s. 62.

¹³ "Allah ve resulüne itaat edin, birbirinize düşmeyin, sonra zayıflarsınız ve zaferi elden geçirirsiniz. Sabredin, kuşkusuz Allah sabredenleri sever." Hayrettin Karaman vd., age, s. 18.

¹⁴ Adnan Adıgüzel, Abdülmümin B. Ali Döneminde Muvahhidler Devleti, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara 2005, s. 122; Özdemir, Endülüs Müslümanları, s. 208.

¹⁵ Şeyban, Reconquista, s. 222.

¹⁶ Özdemir, Endülüs Müslümanları, s. 215.

¹⁷ Adnan Adıgüzel, agt, s. 123.

¹⁸ Muvahhidler, Endülüs'te kendileri ile birleşmek istemeyen ve bağımsız hareket eden Müslüman idarecilerle karşı, Müslümanların siyasi birliğini sağlamak amacıyla Hıristiyanlar ile ittifak kurmaktan da çekinmemişlerdir. Bkz. Adnan Adıgüzel, agt, s. 123.

¹⁹ Özdemir, Endülüs Müslümanları, s. 222.

²⁰ Özdemir, Endülüs, İSAM Yayınları, Ankara 2016, s. 137.

Balear Adalarına hâkim durumda olan ve Murâbitlar'ın hâkimiyetini Kuzey Afrika'da yeniden tesis etmeye çalışan Benu Gâniye, Afrika'da Muvahhidler'i tehdit eden faaliyetlerde bulunuyordu²¹. Muvahhidler'in Benu Gâniye'yi bertaraf etmek amacıyla hem Balear Adalarına hem de Mağrib'e düzenlediği seferler, Endülüs'te Müslümanları askeri bir zafiyete düşürdüğü için Hıristiyan krallıklar Endülüs'te daha rahat hareket etme fırsatını elde etmiş oluyordular. Nitekim Hıristiyan krallıklar, Muvahhidler'in Mağrib'deki söz konusu problemler ile ilgilenmelerini değerlendirerek Müslümanlara karşı saldırıya geçtiler²².

Kastilya Kralı VIII. Alfonso'nun, Papa III. Innocent'e başvurarak Muvahhidler karşısında elini güçlendirmek istemesi, Muvahhidler üzerine bir Haçlı ordusunun gelmesine neden oldu. Şöyle ki, zikredilen Papa'nın eskiden beri Endülüs'ü Roma Kilisesi'nin bir mülkü olarak benimsemesi ve "Kudüs'e yönelik Haçlı savaşı kadar Endülüs üzerine gerçekleştirilecek olanı da kutsadığını ve bu savaşa katılanların Kudüs'te savaşan Haçlı askerleriyle aynı mükâfata nail olacaklarını" ilan etmesi ile Kastilya Kralı VIII. Alfonso'ya istediğini vermiş oldu²³. Papa, Haçlı ordusunun toplanmasında elinden gelen desteği verdiği gibi galip gelmesi için da Roma'da bizzat kendisi dualar etmiş, ayınlar düzenletmiş ve üç gün oruç tutulmasını ilan etmişti²⁴. Bu gibi dinsel ritüellerin yanı sıra Papa'nın öncülük ettiği ve diğer dini görevlilerin de önemli rol üstlendiği bir uğraş ile Muvahhidler karşısında tek vücut olabilmeleri için Hıristiyanların kendi aralarındaki sorunlar ortadan kaldırılmaya çalışıldı²⁵. Hatta Papa, Muvahhidler ile ilişkileri olumlu bir çizgide seyreden Leon Kralı'na aforoz etme tehdidinde dahi bu-

²¹ İbrahim Harekat, "Gâniye(Beni Gâniye)", DİA, C. 13, İstanbul 1996, s. 354-355.

²² Şeyban, Reconquista, s. 275.

²³ Özdemir, Endülüs Müslümanları, s. 225.

²⁴ Şeyban, agt, s. 147.

²⁵ W. Montgomery Watt-Pierre Cachia, Endülüs Tarihi, Çev.: Cumhuriyet Ersin Adıgüzel-Qiyas Şükürov, Küre Yayınları, İstanbul 2015, s. 113.

lunmuştu²⁶. Bu cümlelerden hareketle, Müslümanlar arasında olan anlaşmazlıkların benzerinin Hıristiyan krallıklar arasında da yaşandığını ancak Papa'nın dini otoritesi sayesinde Haçlı birliğinin oluşması ile yaşanan problemlerin üstesinden gelindiğini söyleyebiliriz.

Son olarak 1211 yılında Şelbatarra Kalesinin Muvahhidler tarafından ele geçirilmesi, Ereğ bozgunundan sonra, Kastilyalılar öncülüğünde oluşan Haçlı hareketinin ivme kazanmasına neden oldu²⁷. Oluşturulan Haçlı ordusu, sadece Endülüs'te bulunan Hıristiyan krallıkların bir araya gelmesinden oluşan bir ordudan ibaret değildi. Orduya, Endülüs sınırlarını aşan bir düzeyde yani Avrupa'nın hemen her bölgesinden askeri katılım oldu. İlave papazlar ve savaşçı tarikat mensuplarından da orduya katılanlar vardı. Böylece Haçlı ordusunu Kastilya, Aragon, Navar, Leon ve Portekiz Krallıkları mensupları ile Avrupa'nın hemen her bölgesinden gelen gönüllü askerler oluşturmuş oluyordu. 1212 yılına gelindiğinde Tuleytula'da bir araya gelen Haçlı ordusunun mevcudiyeti 120 bini geçmişti²⁸. Zikredilen yılın altıncı ayında Müslümanlar ile karşılaşmak için güney yönünde harekete geçen Haçlı ordusu üç gruba ayrılmıştı. İlk grubu yani öncü birliği gönüllü askerler oluşturuyordu. Diğer iki grubu ise Müslümanların Endülüs'ten çıkarılmasında en önemli rolü oynayan Aragon ve Kastilya Krallıkları oluşturuyordu. Aragon Kralı II.

Pedro'nun komuta ettiği ikinci grubu, Aragon ordusu ile Katalonya ve tarikat şövalyeleri oluşturuyordu. İkâb savaşının kazanılmasında en etkili grup olan üçüncü grubu ise Kastilya Kralı VIII. Alfonso'nun komuta ettiği Kastilya, Leon, Portekiz orduları ile üç Hıristiyan tarikatı şövalyeleri oluşturuyordu²⁹. Diğer taraftan Muvahhidler'in askeri gücüne baktığımızda, İslam kaynaklarında verilen Müslüman asker sayısının, Haçlı ordusundan ciddi oranda fazla olduğu görülmektedir. Abarlıklı şekilde verilen rakamlar her ne kadar 500-600 bin gibi bir sayıyı gösterse de gerçekte bu sayının 100-200 bin arasında bir sayı gibi daha makul bir düzeyde olduğu düşünülmektedir³⁰. Ziya Paşa, Muvahhidler'in Halifesi Muhammed en-Nasır'ın hükümeti idare etmede yetersiz olduğunu,

²⁶ Özdemir, Endülüs Müslümanları, s. 226; "Birbirlerine ne kadar husumet duyarsa duysun, Avrupa milletleri, ulusal farklılıkları aşan ve hepsine nüfuz eden bir ruhun iç akrabalık bağlarına sahiptir." Bkz. İbrahim Kalın, Ben, Öteki ve Ötesi, İslam-Batı İlişkileri Tarihine Giriş, İnsan Yayınları, İstanbul 2016, s. 30.

²⁷ Şeyban, Reconquista, s. 278; Özdemir, Endülüs Müslümanları, s. 226.

²⁸ Süreyya Sırma, age, s. 110; Şeyban, Reconquista, s. 279; Özdemir, Endülüs Müslümanları, s. 226.

²⁹ Şeyban, agt, s. 147.

³⁰ Şeyban, Reconquista, s. 281; Özdemir, Endülüs Müslümanları, s. 227; Ziya Paşa, ordudaki Müslüman asker sayısının 160 bin ve 460 bin olduğuna dair rivayetlerin olduğunu yazmaktadır. Bkz. Ziya Paşa, Endülüs Tarihi, Timaş Yayınları, İstanbul 2015, s. 232.

saraydan dışarı çıkmayarak gününü zevk-ü sefa içerisinde geçirdiğini dolayısıyla savaş için gerekli hazırlıkları, saltanat vekili olan Hacib İbn Câmî'nin yaptığını fakat onun da bu derece büyük işleri layığı ile yerine getirecek donanıma sahip olmadığını, hatta bu yüzden kendisinden nefret edildiğini yazmaktadır³¹. Tuleytula'dan güneye doğru harekete geçen Haçlı ordusu, Müslümanların elinde olan Rabah Kalesini kuşatmaya aldı. Kaleyi savunan Müslüman asker sayısı çok az olduğu için yardım gelmesinden de umudu kesen kale komutanı Ebû'l Haccâc Yusuf b. Kadis, kaleyi savunmanın beyhude bir uğraş olduğunu düşünerek, can güvenlikleri karşılığında kaleyi onlara teslim etmeyi teklif etti. Zikredilen komutanın teklifini, Kral VIII. Alfonso'nun kabul etmesi sonraki süreçte iki taraf için de bir sorun oluşturacak, ancak daha çok etkilenen Müslümanlar olacaktı. Fransa'dan gelen 50 bin civarındaki gönüllü Haçlı askerleri, kralın Müslümanların sağ olarak kaleden ayrılmasına izin vermesini Haçlı birliğinin toplanma gayesine aykırı bir hareket olarak değerlendirip ordudan ayrılarak geri döndüler. Müslümanlar açısından oluşan olumsuzluk ise İkâb savaşı esnasında kendisini gösterecektir. Şöyle ki, kalenin teslim edilmesinden sonra ordugâha gelen İbn Kadis, her ne kadar kalenin kaybında kendisinin bir hatası olmadığını söylese de yukarıda sözü edilen saltanat vekili İbn Câmî'nin, olayı halifeye olumsuz şekilde aktarması üzerine, İbn Kadis idam ile cezalandırıldı. Halifenin İbn Kadis'i gerekli araştırmayı yapmadan bu şekilde cezalandırması ve buna ilaveten İbn Câmî'nin Endülüslü birliklerini küçümseyen konuşması Müslüman ordusu içerisinde yer alan Endülüslü askeri birlikleri üzerinde olumsuz bir etki oluşmasına neden oldu. Dolayısıyla bu da Endülüslü askerlerin savaşa olan istekliliklerini azalttı³². Halife Muhammed en-Nasır ile İbn Câmî'nin, savaş sürecinde İbn Kadis'e ve Endülüslü askerlere uyguladıkları muamelenin, Ziya Paşa'nın bu ikili hakkındaki yukarıda bahsettiğimiz görüşlerini, yani donanımdan yoksun olduklarını doğrular nitelikte olduğunu söyleyebiliriz.

Haçlı ordusu, Rabah Kalesi'ni ele geçirdikten sonra asker sayısında azalma olsa da Müslüman ordusu ile karşılaşmak üzere İslam topraklarına doğru yoluna devam etti. Haçlılar, savaşın gerçekleşeceği yer olan İkâb'a geçmeden önce önlerine Şârât dağları engeli çıkmıştı. Adı geçen dağ engelini aşılmasında önem arz eden bütün geçitler Müslümanlarca tutulmuştu. Haçlı ordusu, Müslümanlar ile karşı karşıya gelmek için sarp yokuşları tırmanarak bu engeli geçmek zorundaydı. Bu da onların savaşmak için gerekli olan enerjilerinin tükenmesi anlamına gelmekteydi. Zaten Rabah Kalesinin alınmasından sonra meydana gelen anlaşmazlık sonrası asker sayısındaki azalma onlar için bir dezavantaj olmuştu. Bir de burada yaşanacak güç kaybı onlar için telafisi mümkün olmayan sonuçlar doğurabilirdi. Haçlılar için vaziyet bu şekilde iken ortaya çıkan bir çobanın onları Müslümanların bilmediği ya da önemsemediği bir geçitten geçirmesi savaşın dengesini değiştiren en önemli unsurlardan birisi oldu. Nihayetinde Haçlı ordusu, bahsi geçen çobanın yardımıyla Şârât dağlarını geçtikten sonra Maidetü'l-Melik isimli bir yaylayı ele geçirdiler³³. Öte yandan Muvahhidler, İkâb savaşının yapılacağı yere Haçlı ordusundan önce gelip yerleşmişti. Haçlı ordusunun bulunduğu yeri öğrenen halife Muhammed en-Nasır, pazar gününün Hıristiyanlar için dini bir öneme sahip olduğunu bildiği için

onların savaşmayacağını düşünerek savaşı başlatmıştı³⁴. Başlangıçta gelişen olaylar, halifenin düşündüğü gibi gerçekleşse de hem yiyecek sıkıntısı hem de saldırının karşıdan gelmesi, Haçlı ordusunu Müslümanlara karşılık vermeye mecbur bırakmıştı³⁵. Savaşın ilk evresi Müslümanların lehinde gelişmişti. Yani Haçlı ordusunun öncü birlikleri, Müslüman askerler karşısında bozguna uğramıştı³⁶. Savaşın ikinci günü Hıristiyanların lehine sonuca etki eden bir gelişme yaşandı. 1195 Ereğ bozgununda olduğu gibi İkâb'da da benzer bir bozgun yaşayacağını sezen Kastilya Kralı VIII. Alfonso, ölümü düşünmeden büyük bir cesaret örneği göstererek yanındaki birliği ile Müslümanların üzerine doğru saldırıya geçti. Zikredilen kralın bu cesur çıkışı, Haçlı ordusundaki Aragon, Navar ve Leon gibi diğer Hıristiyan krallıkların da benzer bir harekete girişmelerine neden oldu. Haçlıların bu şekilde saldırıları sonrasında Muvahhid ordusunun önce sağ ve sonra sol kanadında çöküş başladı³⁷. Halife, ordusundaki çöküşün başladığı andan itibaren savaşın son anına kadar askerlerini cihada çağırarak onları güçlü tutmaya çalışıyordu. Ancak halifenin tüm çabalarına rağmen Kastilya, Aragon ve Navar krallıkları askerleri, İslam ordusunun merkezine girmeyi başardılar. Merkez ordusunun da çöktüğünü gören halife artık yapacağı bir şeyin kalmadığını anlayarak, küçük bir muhafız alayı ile birlikte savaş alanını terk etmek suretiyle Beyyâse'ye

³¹ Ziya Paşa, age, s. 232.

³² Şeyban, Reconquista, s. 280-281.

³³ Özdemir, Endülüslü Müslümanları, s. 226; Benzer bir çoban rivayetine de Müslümanların Kurtuba'ya fethettiği sırada rastlıyoruz. Bu defa çobanın rolü Müslüman askerlerin lehinedir. Şöyle ki, Târik b. Ziyâd Endülüslü'ye geçtikten sonra ordusunu fetih için dağıtarak çeşitli şehirlere yönlendirmişti. Bu ordudan Kurtuba'ya giden askerler, Kurtuba surları ile karşı karşıya kaldıklarında bir çoban gelerek onlara surda bulunan bir gediği göstererek şehre girmelerinin ve şehri fethetmelerinin önünü açmıştır. Bkz. İbnü'l Esir, el-Kamil fi't-Tarih, Çev.: M. Beşir Eryarsoy, C. 4, Bahar Yayınları, İstanbul 1986, s. 505.

³⁴ Şeyban, Reconquista, s. 281-282; Özdemir, Endülüslü Müslümanları, s. 226-227; Ziya paşa, çarpışmaların yaşandığı süreç, Tolosa'da Hıristiyanların ansızın Müslüman askerlere saldırıp ok attıklarını yazarak başlamaktadır. Bkz. Ziya Paşa, age, s. 235. Diğer bilgilerden yola çıkarak Ziya Paşa'nın burada savaşın ikinci gününde yaşanan olaylara değinmiş olmasının muhtemel olduğunu söyleyebiliriz.

³⁵ Şeyban, age, s. 149.

³⁶ Özdemir, Endülüslü Müslümanları, s. 227; Şeyban, Reconquista, s. 282.

³⁷ Şeyban, Reconquista, s. 282; Özdemir, Endülüslü Müslümanları, s. 228; Bu savaştaki Kastilya Kralı'nı IX. Alfonso olarak gösteren araştırmacılar da vardır. Bkz. Ziya Paşa, age, 232; Henry Charles Lea, İspanya Müslümanları Hıristiyanlaştırılmaları ve Sürülmeleri, Çev.: Abdullah Davutoğlu, İnkılâb yayınları, İstanbul 2011, s. 16; Buradaki ihtilafın sebebinin Haçlı birliği içerisindeki Leon Kralı IX. Alfonso ile Kastilya Kralı VIII. Alfonso'nun birbirine karıştırılmış olması muhtemeldir.

kaçtı³⁸. Böylece İkâb savaşı, Müslümanların ağır bir şekilde yenilgisi ile sonuçlanmış oldu. Halife Muhammed en-Nasır'ın savaşta oldukça yavaş hareket etmesi, yiyecek ve silah temininden sorumlu kişileri yetersiz kaldıkları için cezalandırması³⁹, Muhammed en-Nasır'dan önce düzenli bir şekilde ödenen asker maaşlarının bu dönemde ödenmemesi, halifenin ordusunun mevcut sayısına aldanarak kibirlenmesi, İbn Cami'nin daha önce de zikredildiği üzere İbn Kadis olayındaki tavrı, Endülüs'lü askerleri aşağılayıcı konuşması ve ordudaki asabiyet unsurundan kaynaklanan askerler arasındaki uyumsuzluk⁴⁰, Müslümanlar açısından İkâb savaşının kaybedilme nedeni olarak kabul edilmektedir. Öte yandan savaşın kaybedilmesinde çok açık ve net bir gerçek vardır ki, o da Kastilya Kralı VIII. Alfonso'nun canını hiçe sayarak bizzat kendisinin, Müslümanların üzerine saldırıya geçmesi olmuştur⁴¹. Çünkü bu durum, Haçlı ordusundaki askerlerin cesaret kazanarak, inançlı bir şekilde savaşmalarında son derece etkili bir unsur olmuştur. Muvahhidler'in ağır yenilgisi ile sonuçlanan İkâb savaşında çok sayıda Müslüman asker hayatını kaybetmiştir. Hıristiyan kaynaklarında bu rakam abartılı bir şekilde 200 bin olarak gösterilirken, buna karşılık olarak Haçlı ordusundaki kaybın 20-30 bin arasında olduğu belirtilmektedir⁴². Bu kaynaklarda Haçlı kayıplarının, Müslüman kayıplara göre oldukça az olarak yansıtılması, muhtemelen galibiyet duygusunun vermiş olduğu bir kibir ile olayın objektiflikten uzak olarak değerlendirilmiş olmasından dolayıdır. Halife Muhammed en-Nasır'ın savaş alanını terk etmesiyle birlikte, İslam karargâhına giren Haçlılar, halifenin kaçarken gerisinde bıraktığı Muvahhid sancağını⁴³, altın yaldızlı ipek çadırını, bol miktarda gıda malzemesi ile yüklü miktarda altın ve gümüş parayı ganimet olarak ele geçirdiler⁴⁴. Savaş sonrası gerçekleşen bu anlık sonuçların akabinde VIII. Alfonso komutasındaki Hıristiyan ordusu, İkâb savaşındaki gazilerin sığındığı Beyyâse şehrini istila edip şehirdeki evleri yakıp sonrasında da aldıkları az sayıdaki esirlerin haricinde buradaki Müslümanları katletti⁴⁵. Beyyâse'den sonra yoluna devam eden aynı ordu bu sefer Ubbede (Ubeda) şehrini istila ederek burada yaşayan Müslümanları katletti. İkâb savaşının hemen ardından yaşanan bu gelişmeler ile birlikte söz konusu savaş uzun vadede gözlemediğimizde savaşın Muvahhidler için daha ağır bir süreci başlattığını söyleyebiliriz⁴⁶. Yani bu savaşın akabinde Muvahhidler'in Endülüs ve Mağrib'deki nüfuzları ortadan kalkacak dolayısıyla Müslümanlar merkezi idareden yoksun kalacaklardı. Böyle bir ortamda, İslam cephesinde bireysel çıkarlar yani bireysel devamlılıklar için uğraş ön plana çıkacak ve Hıristiyanların "Reconquista" faaliyetlerine dolaylı olarak yardım edilecektir⁴⁷. En nihayetinde de İslam'ın hâkim olduğu şehirler, peyderpey Hıristiyan krallıkların hâkimiyeti altına girmeye başlayacaktır⁴⁸.

³⁸ Şeyban, agt, s. 150.

³⁹ Mehmet Özdemir, bu gibi gerekçeler ile savaşın faturasının sadece Muvahhidler'e kesilmesi gibi bir niyetin de muhtemel olduğunu kaydetmektedir. Bkz. Özdemir, Endülüs Müslümanları, s. 228.

⁴⁰ Şeyban, Reconquista, s. 283-284; Watt-Cachia, age, s. 113-115.

⁴¹ Özdemir, Endülüs Müslümanları, s. 228-229.

⁴² Ziya Paşa, age, s. 235.

⁴³ Sancak bugün Burgos kenti kraliyet kilisesinde bulunmaktadır. Şeyban, Reconquista, s. 284; Özdemir, Endülüs Müslümanları, s. 228; "Las Navas de Tolosa Sancağı adı verilen bu duvar hâlsinde, iki kenarda Kur'an'dan alınmış dinsel yazı kuşakları, orta kısımda ise bir çember içinde sekiz köşeli yıldız motifi yer almaktadır." Bkz. Zeki Tez, İslâm'ın Batı Cephesi-Mağrip, Endülüs, Sicilya ve Mısır, Hayy kitap, İstanbul 2014, s. 42.

⁴⁴ Şeyban, Reconquista, s. 284-285.

⁴⁵ Şeyban, agt, s. 152.

⁴⁶ Cathal J. Nolan, Thea ge of wars of religion, 1000-1650: An Encyclopedia of Global Warfare and Civilization, C. I, Greenwood Press, London 2006, s. 727.

⁴⁷ Şeyban, Reconquista, s. 285.

⁴⁸ Micheal Brett, "Africa", The Crusades-An Encyclopedia, Alan V. Murray(Ed.), C. I, ABC-CLIO, 2006, s. 20; Özdemir, "İspanya Krallığı'nın XVI. Yüzyılda Endülüs Müslümanlarını Hıristiyanlaştırma Politikası(I)", A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, XXXV (1996), s. 247; Mehmet Mahfuz Söylemez, "Mahfuzât: Müs-

Sonuç olarak buraya kadar aktarılan bilgilerden hareketle İkâb savaşının, gelişme ve sonuçları itibarıyla Endülüs coğrafyasının geneli üzerinde bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Nitekim Endülüs İslam hâkimiyetinde daralmalara sebep olacak İkâb savaşına Kastilya krallığının girişimleri neticesinde Papa'nın dâhil edilmesi savaşın etki alanını genişletmiştir. Dini duyguların kullanılması üzerinde büyük bir otoriteye sahip olan Papa'nın, savaşa giden süreçte faal bir rol oynaması, askeri katılım unsurlarının çeşitliliğinde önemli rol oynamıştır. Nihayetinde farklı ülkelerden gönüllü olarak katılan askerler ve Hıristiyan İspanya krallıkları askerlerinin de birleşmesi ile bir Haçlı ordusu oluşturulmuştur. Böylelikle savaş, deniz ötesinden gelerek Endülüs'te Müslümanların hamiliği görevini üstlenen Muvahhidler ile herhangi bir Hıristiyan İspanya krallığı arasında yapılacak savaş olmaktan çıkarak farklı bir boyut kazanmıştır. İkâb savaş sürecinde Hıristiyan krallıklar, "Reconquista" emellerini bu şekilde dini bir bağ ile güçlendirmeye çalışırken, Müslümanlara baktığımızda savaş sürecinde anlaşmazlıkların yaşandığını ve mağlubiyetin ardından ise önemli çözümlerin olduğunu görüyoruz. Gerek başlıkta yer verdiğimiz "çobanın" gerekse Kastilya Kralı VIII. Alfonso'nun son derece önemli rol oynadığı İkâb hezimetinin sonrasında Müslümanlar, Haçlı ruhunda olduğu üzere birlik olup cihat gibi mukaddes bir amaca hizmet etmeleri gerekirken, cihat ve gaza ruhunun tam aksine bir davranış sergileyerek merkezi otorite boşluğunu, bağımsız devletçikler kurma yolunda değerlendirme gayretinde olmuşlardır. Müslümanların içine düştüğü bu gaflet, Endülüs'te İslam hâkimiyetinin son bulması için dört koldan saldıran Hıristiyanların "Reconquista" faaliyetlerine destek sağlamıştır.

lumanların Şehit Coğrafyası Endülüs", Milet ve Nihal inanç, kültür ve mitoloji araştırmaları dergisi, C. 12 S. 1, Ocak-Haziran 2015 s. 133.